

İLKÖĞRETİM DÖNEMİNDEKİ ERGENLERDE ÜST-BİLİŞ İŞLEVLERİ İLE KARAR VERME VE DENETİM ODAĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

THE RELATION AMONG METACOGNITIVE FUNCTIONS, DECISION MAKING AND LOCUS OF CONTROL IN YOUNG ADOLESCENTS AT PRIMARY SCHOOL

Temel Alper KARSLI¹

Öz

İnsanoğlu sadece bilişsel süreçlere “sahip” gibi görünse de aslında sürecin kendisi hakkında bilgiye de sahiptir. Üst-biliş olarak da adlandırılan bu süreç bilgi işleme sürecinde en üstte bulunarak, bellekteki tüm işlemlerden sorumlu bir sistem olarak ele alınmaktadır. Literatürde adlandırma ve tanımlama noktasındaki farklılıklara rağmen araştırmacılar tarafından üst-biliş kavramının iki genel boyutu olduğu konusunda görüş birliğine varıldığı görülmektedir; izleme ve kontrol. Gelişim süreci bakımından ele alındığında soyut işlemler döneminin başladığı on bir yaşla birlikte ergenlerin sözel olmayan akıl yürütme, karar verme, problem çözme, soyutlama, anlama, kazanılmış bilgiyi kullanma, yeni bilgi üretme gibi yürütücü işlevlerle ilgili bilişsel fonksiyonlarının hızında ve işlevselliğinde artış yaşanmaktadır. Bu durum üst-bilişsel gelişim düzeyinin ergenlik döneminde yürütücü işlevlerdeki genel gelişim bakımından bir göstere ve yordayıcı olabileceğine işaret etmektedir. İstanbul Anadolu yakasında bulunan çeşitli okullarda eğitim gören toplam 150 ergenin (75 kız ve 75 erkek) katıldığı bu çalışmada üst-bilişsel işlevler ile karar verme ve denetim odağı arasındaki ilişki incelenmiştir. Üst-bilişsel fonksiyon ile yaş, cinsiyet, gelir durumu, anne ve baba eğitim durumu ve aile yapısı gibi bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi de araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Sonuçlar üst-bilişsel işlevsellik düzeyinin ergenlik döneminin ilk yıllarındaki karar verme ve denetim odağının önemli bir yordayıcısı olabileceğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üst-Biliş, üst-bilişsel işlevler, karar verme, denetim odağı.

Abstract

Whereas human beings are only seem to have cognitive processes they have the knowledge about the process itself as well. This process, which is known as metacognition should be taken as a system responsible for the proper functioning of whole memory system via its executive role in information processing. Despite some differences on naming and defining the term metacognition in literature, researchers agreed on the fact that metacognition has two general aspects; monitoring and controlling. When taken from a developmental perspective an increment takes start in information processing capacity and functionality of cognitive functions directly related with executive functions including non-verbal reasoning, decision making, problem solving, abstracting, using the acquired information and producing new information of adolescents by the age 11 which is the onset of the formal operational stage. Thus level of metacognitive development might be an indicator and predictor of the general developmental status of executive functions such as decision making in adolescents. A total of 150 adolescents (75 female and 75 male) attended different schools in European and Anatolian sides of Istanbul participated in this study in which relation among metacognitive functions, decision making and locus of control was inquired. Another goal of this study was take the relation among metacognitive function and some socio-demographic features such as age, sex, educational status of the parents and family structure under investigation. Results underpin that the level of metacognitive functionality as a prominent predictor of decision making and locus of control in first years of adolescence period.

Key Words: Metacognition, metacognitive functions, decision making, locus of control.

¹Yrd.Doç.Dr., Bartın Üniversitesi, karslita@yahoo.com

Giriş

Problem çözme, imgeleme, akıl yürütme, soyutlama ve yargılama gibi bilişsel süreçlerin etkileşimi sonucunda dönüşüme uğrayarak, özümşenen bilginin son şekli düşünme yoluyla insan bilişinde temsil edilir (Solso, Maclin ve Maclin, 2009). İnsanoğlu sadece bilişsel süreçlere sahip gibi görünse de aslında bilişler hakkında da bilgiye sahiptir. Algılama, anlama, hatırlama gibi bilişsel süreçler bilişi oluştururken, üst-biliş bireyin kendini algılaması, anlaması, hatırlaması ve buna benzer bilişsel süreçleri hakkında düşünmesi anlamına gelir (Garner ve Alexander, 1989). Başka bir ifadeyle bireyin ne bildiği, ne düşündüğü konusunda sahip olduğu düşünceleri içeren bilişsel süreçlerine yönelik farkındalığıdır (Tosun ve Irak, 2008). Bu özelliğiyle yalnızca üst-biliş, insan bilişinin temel özelliği olarak ön plana çıkmaktadır (Yzerbyt, Loriesve Dardenne, 1998).

Üst-biliş, Flavell tarafından “Düşünme hakkında düşünme, bireyin kendisine ve diğer bireylere yönelik duygu ve motivasyonlarını içeren herhangi bir psikolojik fenomen hakkındaki biliş ve bilgi” şeklinde tanımlanmıştır. Flavell’in kuramında biliş ve üst-bilişin içerik ve fonksiyon bakımından farklılık gösterdiğini ancak nitelik bakımından benzer oldukları ifade edilmiştir. Buna göre her ikisi de kazanılabilir, unutulabilir, doğru ve yanlış olabilir (Flavell 1979; Flavell, 1987). Vos (2001)’e göre ise bilişin fonksiyonu problemi çözmek ve bilişsel girişimleri iyi bir sonuca ulaştırmaktır. Üst-bilişin fonksiyonu ise bir problemi çözerken veya bir işi yaparken gerekli olan bilişsel adımları düzenlemektir (Akt. Demircioğlu, 2008).

Bilişsel psikoloji çalışmalarında üst-biliş, bilişin bir türü olan belleği içermekte bilgi işleme sürecinde en üstte bulunarak, bellekteki tüm işleymden sorumlu bir sistem olarak ele alınmaktadır. Sözü edilen bu üst sistem bilişsel psikolojide üst-biliş veya üst-bellek, nöro-psikolojide ise yönetici veya yürütücü işlevler adını almaktadır (Irak 2005; Irak, 2005). Üst-biliş kavramını adlandırma ve tanımlama konusunda araştırmacılar arasında bazı farklılıklar olmasına rağmen (biliş ötesi, yürütücü biliş, yönetici kontrol, öz-düzenleme, biliş üstü, bilişsel farkındalık vb.) araştırmacılar tarafından üst-biliş kavramının iki genel boyutu olduğu konusunda görüş birliğine varıldığı görülmektedir. Bunlar; bireyin okuma, bellek, öğrenme hakkında sahip olduğu bilgiyi içeren biliş alanı ve bilişsel süreçlerin kontrolünü sağlayan planlama, izleme ve değerlendirme olarak ele alınabilir (Akın, 2006; Brown, 1987; Çakiroğlu, 2007; Flavell, 1979; Lucangeli ve Cornoldi, 1997; Schraw, 1998; Schraw ve Dennison, 1994; Stenberg, 1998; Yzerbyt, Loriesve Dardenne, 1998).

Üst-biliş hem izleme hem düzenleme süreçlerini bir arada bulunduran bir kavram olarak ilk kez Flavell’in 1976 yılındaki makalesinde resmi olarak yayınlanmıştır (Akın, 2006; Akın, Abacı ve Çetin, 2007; Flavell, 1976). Bu süreçler üst-bilişsel stratejiler (aktiviteler) olarak adlandırılmaktadır. Üst-bilişsel stratejiler, bireyin üst-bilişsel ilerlemeyi gözlemek, bilişsel bir amacın yerine getirilmesini sağlamak ve bilişsel aktivitelerini kontrol etmek için kullandığı düzenli süreçleri içerir. Üst-bilişsel beceri ve farkındalığı olan bir birey, bu süreçleri kendi öğrenmesini denetlemek, devam eden bilişsel aktiviteleri planlamak, gözlemek ve bilişsel çıktıları içsel ve dışsal standartlarla kıyaslamak için kullanır (Flavell, 1979)

Bilişsel süreçler arasında yer alan karar verme insana özgü olan bir diğer önemli niteliktir (Çoban ve Hamamcı, 2006). Seçenekler hakkında ayrıntılı bilgi edinme, edinilen bilgileri önem sırasına koyma, problem çözme, muhakeme, öğrenme ve hafıza gibi bilişsel fonksiyonları kullanmayı gerektiren karar verme de yaşla birlikte gelişir (Eldeleklioğlu, 1996; Mann, Harmoni ve Power, 1989). Ergenlik döneminde karar vermenin bilişsel gelişimin en son aşaması olan soyut (formel) işlemler dönemine denk geldiği görülmektedir. Soyut

işlemler döneminin başladığı on bir yaşla birlikte ergenlerin sözel olmayan akıl yürütme, karar verme, problem çözme, soyutlama, anlama, kazanılmış bilgiyi kullanma, yeni bilgi üretme gibi bilişsel fonksiyonlarının hızında ve işlevselliğinde artış yaşanmaktadır (Candangil, 2005; Yalçın ve Karakaş, 2008).

Bilgi işleme kapasitesinde yaşla birlikte meydana gelen bu artış, daha üst düzey bir bilişi ortaya çıkartır (Çelen, 2007). İlerleyen yaşla birlikte üst-bilişsel fonksiyonlarda meydana gelen artış Ormond, Mann ve Luszcz (1987) ve Stewart ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan araştırmalarla da desteklenmiştir. Böylece karar verme sürecinde tutarlı davranışlar artan yaşla birlikte doğru orantılı olarak gelişir. Yaşça küçük ergenler karar verirken riskleri ve faydaları ayırt etmekte, seçeneklerin sonuçlarını kestirmekte ve edinilen bilginin güvenilirliğini değerlendirmekte yetersiz kalırlarken; yaş ilerledikçe artan tecrübe ile birlikte karar verme yeterliliği, verilen karara bağlanma ve yaratıcı problem çözme becerisi artmaktadır (Mann, Harmoni ve Power, 1989; Yavuz, 2009). 13-15'li yaşlar ergenlerin kendi yaşamlarını ve kariyer gelişimlerini etkileyen önemli kararları (alan seçimi vb. gibi) aldıkları yaşlar olması açısından önemlidir (Çolaklıoğlu, 2010). Nitekim, üst-biliş fonksiyonlardaki gelişimin karar verme üzerinde yarattığı pozitif etkiye literatürdeki pek çok çalışma işaret etmektedir (Ormond, Mann ve Luszcz1987; Ormond ve ark.,1991; Ridley ve ark.,1992; Bahta ve Carroll,2007; Akın, 2006:70; Mann, Harmoni ve Power, 1989; Pilten, 2008).

Karar verme sürecinde, bazı bireyler başlarına gelen olaylarda denetimin kendi sorumluluklarında olduğunu düşünürken, bazıları ise denetimin çevresel faktörler tarafından belirlendiğini düşünmektedirler. Bireylerin geçmişteki pekiştirici yaşantılarına dayalı olarak davranışlarının sonuçlarını kendi kontrollerine ya da kendileri dışındaki güçlerin (şans, kader vb.) kontrollerine bağlamaları sonucu oluşan özellik denetim odağı olarak tanımlanmaktadır (Candangil, 2005; Dağ, 1992; Dönmez 1985).İç denetim odağına sahip olan kişiler kendi davranışlarının olaylara sebep olduğuna inanırken; dış denetim odağına sahip olan kişiler ise olayları şans ya da kader gibi dış faktörlerin belirlediğine inanmaktadırlar (Dağ, 2002).Düşünme becerilerinde yaşla birlikte meydana gelen artış ergenlerin dıştan denetimli yapılarını terk ederek içten denetimli bireyler haline gelmelerini sağlar. Mann, Harmoni, Power ve Beswick (1986) tarafından yapılan bir araştırmada 15-17 yaş ergenleri, 12-14 yaş ergenlerinden daha içten denetimli bulunmuştur (Kaçar, 2008). Böylelikle daha önce ebeveynleri tarafından kendi adına alınan kararlar ergen tarafından bizzat alınmaya başlanır. Aynı zamanda ergenlerin olaylara ilişkin sonuçları kader ve şans gibi faktörlere bakmaksızın kendi davranışlarında aradıkları görülür (Alpars, 2007, Brown ve Mann, 1990; Mann, Harmoni ve Power, 1989).

Ergenlik döneminde karar vermenin bilişsel gelişimin en son aşaması olan soyut (formel) işlemsel döneme denk geldiği görülmektedir. Soyut işlemler döneminin başladığı on bir yaşla birlikte ergenlerin sözel olmayan akıl yürütme, karar verme, problem çözme, soyutlama, anlama, kazanılmış bilgiyi kullanma, yeni bilgi üretme gibi bilişsel fonksiyonlarının hızında ve işlevselliğinde artış yaşanmaktadır. Ergenlik döneminde soyut düşüncenin başlaması ile buna bağlı olarak bilişsel, üst-bilişsel fonksiyonlar ile karar verme süreçlerindeki gelişim hız kazanmaktadır. Bu çalışmada, 13-15 yaş ergenlerinin üst-bilişsel fonksiyon düzeylerinin yüksek ve düşük olmasına göre karar verme ve denetim odaklarının nasıl farklılaştığını belirlemek amaçlanmaktadır. 13-15 yaş ergenlerinin, bilişsel ve üst-bilişsel fonksiyonlarında meydana gelen artışla birlikte iç denetim odağı puanlarının da artacağı, böylelikle karar verme sürecinde üst-bilişsel fonksiyonlarını aktif olarak kullanan ve kendi kararlarını kendileri verebilen bireyler olacakları yönündeki denenceyi desteklemek hedeflenmiştir. Ayrıca üst-bilişsel fonksiyon ile yaş, cinsiyet, gelir durumu, anne ve baba eğitim durumu ve aile yapısı gibi bazı sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi de araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde Türk ergen popülasyonundadışınme süreçleri ile iç-dış denetim odağı arasındaki ilişki, karar verme ve iç-dış denetim odağı arasındaki ilişkilerin ana hatlarıyla ele alınmakla beraber üst-biliş fonksiyonlar, karar verme ve denetim odağı değişkenlerini birlikte ele alan bir araştırmaya rastlanılmadığı görülmektedir. Bu bakımdan ergenlik dönemindeki bilişsel gelişimin gelişmekte olan alt sistemlerin entegrasyonuna dair belki de en önemli göstergesi olan üst-bilişsel gelişim düzeyi ile denetim odağı ve karar verme gibi çevreye uyum bakımından önemli işlevler arasındaki ilişkiyi, çeşitli sosyodemografik verileri de ele alarak, değerlendirmek önem kazanmaktadır. Mevcut çalışma bu yöndeki eksiği tamamlayarak literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, 13-15 yaş ergenlerindeki üst-bilişsel fonksiyon düzeyi ile karar verme davranışları ve denetim odakları arasındaki ilişki yapısını, bu yapı içerisinde etkin olabilecek sosyodemografik değişkenleri de ele alarak, araştırmak bu araştırmanın temel amacını teşkil etmektedir.

İlişkisel tarama modelindeki bu araştırmaya, İstanbul Anadolu yakasında bulunan çeşitli okulların 6, 7 ve 8 sınıflarında öğrenim gören toplam 150 ergen katılmıştır. 77 kız (%51,3) ve 73 erkek (%48,7) öğrenciden oluşan örneklemin yaş aralığı 12-15, yaş ortalaması 14,00'dır (S=0,189).

Araştırmaya katılan ergenlerin 50'si (%33,3) 13, 50'si (%33,3) 14, 50'si (%33,3) 15 yaşındadır. 5'i (%3,3) kötü gelir düzeyinde, 95'i (%63,3) orta gelir düzeyinde, 50'si (%33,3) iyi gelir düzeyindedir. 65'inin (%43,3) annesi ilkokul mezunu, 29'unun (%19,3) annesi ortaokul mezunu, 40'inin (%26,7) annesi lise mezunu, 16'sının (%10,7) annesi üniversite mezunudur.

42'sinin (% 28,0) babası ilkokul mezunu, 33'ünün (%22,0) babası ortaokul mezunu, 41'inin (%27,3) babası lise mezunu, 34'ünün (%22,7) babası ise üniversite mezunudur. 29'unun (%19,3) aile yapısı geleneksel, 13'ünün (%8,7) aile yapısı disiplinli, 62'sinin (%41,3) aile yapısı demokratik, 46'sının (%30,7) aile yapısı koruyucudur.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgiler Formu

Bu form katılımcının cinsiyeti, yaşı, anne ve baba eğitim durumu, gelir durumu ve aile yapısını belirlemek üzere altı soru olarak hazırlanmıştır. Aile yapısını belirlemek amacıyla katılımcılara "Sizce aileniz nasıl bir aile?" sorusu yöneltilmiştir.

Çocuklar İçin Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeği (ÜBFÖ-Ç) B Formu

Schraw ve Dennison (1994)'ün geliştirmiş olduğu Üst-Bilişsel Farkındalık Envanterinden (Metacognitive Awareness Inventory) yola çıkılarak Howard, Miller ve Murphy (2002) tarafından A ve B olmak üzere iki form şeklinde geliştirilmiştir. Çocuklar İçin Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeği(Metacognitive Awareness Inventory For Children) olarak adlandırılmıştır.

Araştırmada kullanılan B formunun yarısı biliş bilgisi (örn. madde 5) ve diğer yarısı bilişin düzenlenmesini (örn., madde 16) içeren 18 madden oluşmakta olup, 6, 7, 8 ve 9. sınıf öğrencileri için geliştirilmiştir. 1-5 arasında derecelendirilen likert tipi bir ölçeğdir (asla:1, nadiren:2,bazen:3, sık sık: 4, her zaman 5). Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması Karakelle ve Saraç (2007) tarafından yapılmıştır. Ölçek puanı madde puanlarının toplamları alınarak elde edilmektedir. Toplam puanın yüksekliği üst-bilişsel becerinin yüksekliğine işaret etmektedir. Cronbach alfa değeri .80 olarak bulunmuştur.

Ergenlerde Karar Verme Ölçeği(EKVÖ)

Mann, Harmoni ve Beswick (1989) tarafından karar vermede öz-saygı ve başa çıkma stillerini belirlemek amacıyla Ergenlerde Karar Verme Ölçeği (Adolescent Decision Making Questionnaire) adı altında geliştirilmiştir. Ölçeği'nin uyarlama çalışması, Çolakkadıoğlu (2003) tarafından yaşları 13-15 arasında değişen ergenlerle yapılmıştır.

Ölçeğin iki bölümü ve beş alt ölçeği vardır. Ölçekteki bölümler; Karar Vermede Öz-saygı (Decisional Self Esteem) ve Karar Vermede Başa Çıkma Stilleri (Decisional Coping Patterns)'dir. Karar Vermede Başa Çıkma Stilleri (Decisional Coping Patterns) olarak adlandırılmış olan ölçeğin ikinci bölümü, İhtiyatlı-Seçicilik, Umursamazlık, Panik, Sorumluluktan Kaçma olmak üzere her birinde altışar madde bulunan dört alt ölçekten oluşmaktadır.

Puanlamada Karar Vermede Öz-saygı (Decisional Self Esteem) ve alt ölçekler dikkate alınmaktadır. Puan yüksekliği karar vermede öz-saygı düzeyinin yüksek olduğunu ifade eder. Herhangi bir alt ölçekten alınan yüksek puan o karar verme stilinin kullanıldığına işaret etmektedir. Birey birkaç alt ölçekten yüksek puan alabilir. Ölçek 4 aralıklı Likert tarzında puanlanmaktadır (benim için hiçbir zaman doğru değil: 1 benim için bazen doğru: 2, benim için sık sık doğru: 3, benim için her zaman doğru: 4) 2, 4 ve 6. maddeler ters çevrilmek sureti ile puanlanmaktadır.

Cronbach alfa katsayısı tüm ölçek için .61 olarak bulunurken; Karar Vermede Öz-Saygı, İhtiyatlı-Seçicilik, Panik, Sorumluluktan Kaçma, Umursamazlık alt ölçekleri için sırasıyla .79, .78, .77, .65 ve .73 olarak bulunmuştur (Çolakkadıoğlu, 2010).

Denetim Odağı Ölçeği (DOÖ)

Nowicki-Strickland (1973) tarafından geliştirilen Nowiciki-Strickland İç-Dış Denetim Odağı Ölçeğinin (Nowiciki-Strickland Internal-External Locus of Control Scale) Türkçe'ye uyarlanma çalışmaları, Öngen (2003) tarafından 7, 8, 9 ve 10. sınıf öğrencileri ile yapılmıştır. 1-4 derecelendirilen likert tipi bir ölçektir (Kesinlikle katılıyorum:1, katılıyorum:2, katılmıyorum:3, kesinlikle katılmıyorum:4).

29 maddeden oluşan ölçekte; 8 maddeden oluşan “Aile İlişkileri için Denetim Odağı” 8 maddeden oluşan “Başarı için Denetim Odağı”, 7 maddeden oluşan “Akran İlişkileri için Denetim Odağı”, 2 maddeden oluşan “Batıl İnanç için Denetim Odağı ve 4 maddeden oluşan “Kader için Denetim Odağı” olmak üzere 5 alt ölçek bulunmaktadır (Öngen, 2003). Ölçekten alınan yüksek puan bireyin içten denetimli olduğunu göstermektedir. 1, 6, 8, 10, 13, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 27. maddelere verilen cevaplar ters çevrilmek suretiyle puanlanmaktadır (Öngen, 2003, Çolakkadıoğlu, 2010:114). Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları alt ölçekler için sırasıyla .74, .59, .61, .62, .47 ve toplam ölçek için .72 bulunmuştur (Öngen, 2003).

İşlem

Araştırmanın veri toplama işlemine başlamadan önce örneklem grubunu oluşturan ilköğretim okullarında ve liselerde uygulama yapabilmek için İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmıştır.

Uygulamalar okul müdürleri tarafından uygun görülen ders saatlerinde, genellikle rehberlik saatlerinde yapılmıştır. Katılımcılardan kimlik bilgileri istenmemiştir. Araştırmanın verileri gönüllü öğrencilere, uygulama öncesinde gerekli bilgilendirmeler ve açıklamalar yapıldıktan sonra uygulama yapılarak elde edilmiştir. Doldurulmayan ve boş bırakılan formlar araştırma dışında tutulmuştur. Veriler SPSS 15.0 istatistiksel analiz programı kullanılarak analiz edilmiştir. Uygulanan istatistiksel analizler bulgular kısmında ayrıntılı biçimde belirtilmiştir.

Bulgular

Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Çocuklar İçin Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeğinden alınan puanlar üzerinde sosyodemografik değişkenlerin bir etkisinin olup olmadığını belirlemek amacıyla yaş, gelir durumu, anne ve baba eğitim durumu ve aile yapısı değişkenleri tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Bu sonuçlar Tablo-1'de görülmektedir.

Yapılan varyans analizi sonucunda, yaş ($F_{2, 147}=0,842$, $p>.05$), gelir durumu ($F_{2, 147}=0,496$, $p>.05$), anne eğitimi ($F_{3,146}=1,585$, $p>.05$), baba eğitimi ($F_{3,146}=2,310$) değişkenleri Çocuklar İçin Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeğinden alınan puanlar üzerinde etkili olmazken aile yapısı ($F_{3,146}= 5,153$, $p<.01$) değişkeninin etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. 13-15 Yaş Ergenlerinin Üst-Bilişsel Fonksiyonlarının Araştırmanın Demografik Değişkenlerine Göre Karşılaştırılması

Üst- Bilişsel Fonksiyon (N=150)				
Değişkenler	N	Ort.	S	F
Yaş				0,842
13	50	68,24	9,629	
14	50	69,38	7,602	
15	50	70,48	8,548	
Gelir Durumu				0,496
Kötü	5	0,20	5,167	
Orta	95	68,83	8,698	
İyi	50	70,30	8,793	
Anne Eğitim Durumu				1,585
İlkokul	65	69,92	8,630	
Ortaokul	29	71,21	7,345	
Lise	40	66,98	8,535	
Üniversite	16	69,75	10,370	
Baba Eğitim Durumu				2,310
İlkokul	42	69,310	7,459	
Ortaokul	33	66,333	10,027	
Lise	41	71,537	8,316	
Üniversite	34	69,765	8,624	
Aile Yapısı				5,153
Geleneksel	29	70,241	8,971	
Disiplinli	13	62,308	10,735	
Demokratik	62	71,532	7,513	
Koruyucu	46	67,891	8,084	

* $p<.05$, ** $p<.01$,

Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla yapılan tamamlayıcı post-hocTukey-b çoklu karşılaştırma testi sonucunda: Disiplinli aile yapısına (Ort.=62,308, S=10,735) sahip ergenlerin üst-bilişsel fonksiyonları sırasıyla koruyucu (Ort.=67,891, S=8,084), geleneksel (Ort=70,241, S=8,971) ve demokratik (Ort.=71,532, S=7,513) aile yapısına sahip ergenlerin üst-bilişsel fonksiyonlarından anlamlı olarak düşük bulunmuştur.

Koruyucu ailelerin (Ort.=67,891, S=8,084), üst-bilişsel fonksiyonları ise, geleneksel (Ort=70,241, S=8,971) ve demokratik (Ort.=71,532, S=7,513) aile yapısına sahip ergenlerin üst-bilişsel fonksiyonlarından anlamlı olarak düşük bulunmuştur.

Araştırmaya katılan ergenlerin üst-bilişsel fonksiyon puan ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-test analizi sonucu Tablo-2'de görülmektedir. Grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur; ($t_{148}=2,83$, $p<.01$). Kızların (Ort.=71,260, S=8,301) üst-bilişsel fonksiyon puanları, erkeklerin (Ort.=67,370, S=8,561) üst-bilişsel fonksiyon puanlarından yüksek bulunmuştur.

Tablo 2. Üst- Bilişsel Fonksiyonların Cinsiyet Değişkeni Açısından Karşılaştırılması (N=150)

	Kız (N=77)		Erkek (N=73)	
	Ort.	S	Ort.	S
Üst- Bilişsel Fonksiyon	71,260	8,301	67,370	8,5612,825

** $p<.01$

Ölçekler Arası Korelasyonlar

Çocuklar İçin Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeği ile Ergenlerde Karar Verme Ölçeği ve Denetim Odağı Ölçekleri arasında yapılan korelasyon analizleri sonucunda elde edilen korelasyon katsayıları Tablo-3 ve Tablo-4'te görülmektedir.

Tablo 3. Çocuklar İçin Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeği İle Karar Verme Ölçeği Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.Üst-Bilişsel Fonksiyon	-	-	-	-	-	-
2.Karar Vermede Özsaygı	0,277**	-	-	-	-	-
3.İhtiyatlı Seçicilik	0,490**	0,346***	-	-	-	-
4.Umursamazlık	-0,241**	-0,328***	-0,295***	-	-	-
5.Panik	-0,051	-0,359***	-0,077	0,501***	-	-
6.Sorumluluktan Kaçma	-0,197*	-0,321***	-0,256**	0,637	0,637***	-
Ort.	69,367	11,820	12,427	4,533	7,460	4,980
S	8,624	2,949	2,916	3,189	3,794	3,486

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$

Tablo 3' te görüldüğü gibi üst-bilişsel fonksiyonlar ile karar vermede öz-saygı ($r=0,277$; $p<.01$) ve ihtiyatlı seçicilik ($r=0,490$; $p<.001$) puanları arasında pozitif yönde, umursamazlık ($r=-0,241$; $p<.01$) ve sorumluluktan kaçma ($r=-0,197$; $p<.05$) puanları arasında ise negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Panik alt ölçeği ($r=-0,051$; $p>.05$) puanları ile üst-bilişsel fonksiyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki bulunmamıştır. En yüksek korelasyonun üst-bilişsel fonksiyonlar ile ihtiyatlı-seçicilik arasında olduğu gözlenmektedir.

Tablo 4. Çocuklar İçin Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeği İle Denetim Odağı Ölçeği Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.Üst- Bilişsel Fonksiyon	-	-	-	-	-	-
2.Denetim Odağı	0,349***	-	-	-	-	-
3.Aile İlişkileri İçin Denetim Odağı	0,316***	0,778***	-	-	-	-
4.Başarı İçin Denetim Odağı	0,318***	0,603***	0,209*	-	-	-
5.Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı	0,226**	0,744***	0,458***	0,231	-	-
6.Batıl İnanç İçin Denetim Odağı	-0,156	0,288***	0,122	-0,035	0,233**	-
7.Kader İçin Denetim Odağı	0,196	0,698***	0,515***	0,233***	0,483***	0,095
Ort.	3,420	22,727	24,620	19,520	5,993	10,560
S.	0,468	4,356	4,146	3,331	1,628	2,333

* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$

Denetim Odağı Ölçeği ve Çocuklar İçin Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeği arasındaki ilişki anlamlıdır ($r=0,349$; $p<.001$). Üst-bilişsel fonksiyonlar ile aile ilişkileri ($r=0,316$; $p<.001$) başarı ($r=0,318$; $p<.001$) akran ilişkileri için denetim odağı ($r=0,226$; $p<.01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Kader için denetim odağı ile üst-bilişsel fonksiyonlar arasında anlamlı ilişkiler bulunsa da denenceyi desteklemediği görülmüştür ($r=0,196$; $p<.05$). Aynı sonuçlar Batıl İnanç Denetim Odağı alt ölçeği için elde edilmemiştir. Üst-bilişsel fonksiyonlar ile batıl inanç için denetim odağı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r=-0,156$; $p>.05$).

Çalışmanın son aşamasında, ergenlerde karar vermeyi yordayan değişkenleri belirleyebilmek için çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Bu amaçla sırasıyla Karar Vermede Öz-saygı, İhtiyatlık-seçicilik, Umursamazlık, Panik ve Sorumluluktan Kaçma ile Çocuklar İçin Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeği ve Denetim Odağı Ölçeği denkleme girmiştir. Analiz sonuçları Tablo-5'te (yukarıdaki tablo) yer almaktadır.

Tablodan anlaşılacağı üzere, üst-bilişsel fonksiyon ve denetim odağı, karar vermede öz-saygıyı %9 ($R=0,325$; $F=8,671$; $p<.001$), İhtiyatlı-Seçicilik alt ölçeğini % 25 ($R=0,508$;

F=25,594; p<.001), Umursamazlık alt ölçeğini %18 (R=0,438 F=17,417; p<.001), Panik alt ölçeğini % 14 (R=0,390 F=13,180; p<. 001), Sorumluluktan Kaçma alt ölçeğini % 13 (R=0,380 F=12,438; p<.001) oranında açıklamaktadır.

Tablo 5. Ergenlerde Karar Vermeyi Yordayan Değişkenler

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	R ²	Uyarlanmış R ²	β	t	F
Model 1		0,106	0,093			8,67
Karar Vermede Öz-saygı	Sabit			2,491	1,105	
	Üst-Bilişsel Fonksiyon			0,073	2,575	
	Denetim Odağı Ölçeği			0,051	2,169	
Model 2		0,258	0,248			25,59
İhtiyatlı- Seçicilik Alt Ölçeği	Sabit			-1,215	-0,599	
	Üst-Bilişsel Fonksiyon			0,149	5,818	
	Denetim Odağı Ölçeği			0,040	1,874	
Model 3		0,192	0,181			17,42
Umursamazlık Alt Ölçeği	Sabit			17,142	7,395	
	Üst-Bilişsel Fonksiyon			-0,039	-1,335	
	Denetim Odağı Ölçeği			-0,119	-4,923	
Model 4		0,152	0,141			13,18
Panik Alt Ölçeği	Sabit			17,109	6,057	
	Üst-Bilişsel Fonksiyon			0,041	1,141	
	Denetim Odağı Ölçeği			-0,149	-5,089	
Model 5		0,145	0,133			12,438
Sorumluluktan Kaçma Alt Ölçeği	Sabit			16,762	6,431	
	Üst-Bilişsel Fonksiyon			-0,031	-0,938	
	Denetim Odağı Ölçeği			-0,116	- 4,264	

*p<.05,** p<.01, ***p<.001

Tartışma

Çalışmanın bulgularına göre, Çocuklar için Üst-Bilişsel Farkındalık Ölçeğinden yüksek puan alan 13-15 yaş arası ergenlerin, Aile, Başarı ve Akran İlişkileri İçin Denetim Odağı puanları yüksek ve içten denetimli bireyler olduğu görülmektedir. Bu sonucun, dıştan denetimli öğrencilerin, üst-bilişsel becerilerinin düşük olduğunu ifade eden Garner ve Alexander (1989) tarafından yapılan araştırma bulgularıyla tutarlı olduğu görülmektedir. Ancak literatürde Denetim Odağı alt ölçekleri ele alınarak yapılan bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Aile, Akran ve Başarı için Denetim Odağı ölçeklerinden alınan yüksek puanlar bize üst-bilişsel fonksiyonların gelişimi ile birlikte bireylerin içten denetimli ergenler haline gelerek aile içinde, ev işlerinin işleyişi konusunda daha çok söz sahibi olabildiklerini, ebeveynlerine isteklerini, görüşlerini daha kolay ifade edebildiklerini ve kabul ettirebildiklerini göstermektedir. Bu ergenler başarı ve başarısızlıklarına ilişkin nedenleri kendi kişisel özelliklerinde aramaktadırlar. Bu yüzden elde ettiği sonuçları dış faktörlere yüklemeler.

Daha planlı, programlı ve sıkı bir şekilde çalışırlarsa başarılı olabileceklerinin farkındadırlar. Akran grubu ile ilişkilerinde söz sahibi olurlar, olumlu ve olumsuz olayların kendi kişisel özelliklerinden ya da akranlarına karşı sergiledikleri davranışlarından kaynaklanıp, kaynaklanmadığını araştırırlar. Eğer kendi davranışlarından kaynaklanan bir problem varsa bunu dış faktörlere yüklemeyiz, farkına varıp düzeltmeye çalışırlar. Arkadaşları ile olumlu ilişkiler kurabilen, gerektiğinde arkadaşlık ilişkilerini düzenleyebilen bireyler oldukları yorumunu yapabiliriz (Öngen, 2003) . Ancak 13-15 yaş arası ergenlerin üst-bilişsel fonksiyonları arttıkça kader için ve batıl inanç denetim odağının azalacağı yönündeki denenceyi destekleyen bulgulara ulaşılmamıştır.

Literatürde de üst-bilişsel fonksiyon ile Denetim Odağı alt ölçekleri arasındaki ilişkiyi ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Kendi çalışmamızdan elde edilen bulguların ışığında; üst-bilişsel fonksiyon puanları arttıkça, karar vermede öz-saygı puanlarının da arttığı bulunmuştur. Üst-bilişsel farkındalık ölçeği toplam puanı ile karar vermede öz-saygı alt boyutu arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %27,7 pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda üst-bilişsel fonksiyon ($\beta=0,073$; $t=2,575$; $p<.05$) ve denetim odağı ($\beta=0,051$; $t=2,169$; $p<.05$) karar vermede öz-saygıyı yordamaktadır.

Üst-bilişsel fonksiyonları gelişmiş, 13-15 yaş arası ergenler dıştan denetimli yapılarını terk ederek içten denetimli bireyler haline geldiklerinden karar vermede öz-saygı düzeyleri de artmaktadır. Bu durumda 13-15 yaş arası ergenlerin kendi kararlarını almakta ve kararlarına güvenmekte oldukları yorumunu yapabiliriz. Yine elde ettiğimiz sonuçlar ışığında üst-bilişsel fonksiyon puanlardaki artışın ihtiyatlı-seçicilik puanlarını arttırdığı da görülmektedir.Üst-bilişsel farkındalık ölçeği toplam puanı ile ihtiyatlı-seçicilik alt boyutu arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %49,0 pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu sonuç 13-15 yaş arası ergenlerin üst-bilişsel fonksiyonları geliştikçe ihtiyatlı-seçicilik karar verme stilini daha çok kullandıklarını göstermektedir. Ancak üst-bilişsel fonksiyon, ihtiyatlı-seçicilik puanlarını pozitif yönde arttırırken ($\beta=0,149$; $t=5,818$; $p<.001$), denetim odağı ($t=1,874$; $p>.05$) üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir. Dolayısıyla, 13-15 yaş arası ergenlerin üst-bilişsel fonksiyonları geliştikçe karar verme sürecinde seçenekleri daha dikkatli araştırıp, değerlendirdikten sonra karar verdiklerini söyleyebiliriz (Çolakkadıoğlu, 2010).

Araştırmada üst-bilişsel fonksiyondaki artışla birlikte umursamazlık puanlarının azalacağı yönünde ileri sürülen denenceyi destekleyen bulgulara rastlanmıştır. Üst-bilişsel farkındalık ölçeği toplam puanı ile umursamazlık alt boyutu arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan

korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %24,1 negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Ancak üst-bilişsel fonksiyon ve denetim odağının, umursamazlık puanlarını yordama durumu birlikte ele alındığında tam tersi bir durumla karşılaşmıştır.

Denetim odağı toplam puanı arttığında umursamazlık puanının azaldığı ($\beta=-0,119$; $t=-4,923$; $p<.001$) görülürken, üst-bilişsel fonksiyonun umursamazlık puanını denetim odağı ile birlikte etkilemediği ($t=-1,335$; $p>.05$) görülmektedir. Buna göre içten denetimli 13-15 yaş ergenlerinin karar verme sürecinde umursamazlık karar verme stilini daha az kullandıkları düşünülmektedir. Böyle ergenlerin verecek hiçbir karar yokmuş gibi davranmadıkları ifade edilmektedir (Çolakkadıoğlu, 2010).

Ergenlerde Karar Verme Ölçeği'nin bir diğer alt ölçeği olan panik karar verme stilini kullanma ile üst-bilişsel fonksiyon ile arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır (bkz. Tablo 3). Üst-bilişsel fonksiyon puanları panik puanlarını etkilemezken ($t=1,141$; $p>.05$). Denetim odağı puanları, panik puanlarını negatif olarak ($\beta=-0,149$; $t=-5,089$; $p<.001$) etkilemektedir. Denetim odağı puanı arttıkça, panik puanları azalmaktadır. Bu bulguyu şu şekilde yorumlamak mümkündür; içten denetimli 13-15 yaş ergenleri karar verirken daha az panik yaşamaktadır. Böyle ergenlerin karar verilmesi gereken durumlarda zamanları kısıtlı da olsa da stresten ve çatışmadan kurtulmak için acele karar vermedikleri yorumunu yapabiliriz (Çolakkadıoğlu, 2010).

13-15 yaş arası ergenlerin üst-biliş fonksiyonları arttıkça sorumluluktan kaçma puanlarının azalacağı yönünde ileri sürülen denence ile örtüşen sonuçlar elde edilmiştir. 13-15 yaş arası ergenlerin üst-bilişsel fonksiyonları geliştikçe, sorumluluktan kaçma karar verme stilini kullanmaları azalmaktadır. Üst-bilişsel farkındalık ölçeği toplam puanı ile sorumluluktan kaçma alt boyutu ile arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan korelasyon analizi sonucunda, puanlar arasında %19,7 negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Üst-bilişsel fonksiyon ve denetim odağı birlikte ele alındığında denetim odağı puanları arttıkça, sorumluluktan kaçma puanları negatif yönde etkilenirken ($\beta=-0,116$; $t=-4,264$; $p<.001$), üst-bilişsel fonksiyonun sorumluluktan kaçma puanlarını etkilemediği ($t=-0,938$; $p>.05$) görülmektedir. Dolayısıyla 13-15 yaş arası ergenlerden içten denetimli olanların, karar vermeleri gereken bir durumlarda karar vermeyi ertelemedikleri ve sorumluluğu başkasına yüklemek yerine, kararlarının sorumluluğunu aldıkları söylenebilir (Çolakkadıoğlu, 2010:20).

Literatürde araştırmada bulunan sonuçları karşılaştırabileceğimiz üst-bilişsel fonksiyon ile karar verme ve denetim odağı arasındaki ilişkiyi ele alan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Çalışmanın sosyo-demografik değişkenleri ile üst-bilişsel fonksiyonlar arasındaki ilişkileri incelediğimizde; cinsiyetle literatürde örtüşen sonuçlar bulunurken, üst-bilişsel fonksiyon ile yaş, gelir durumu, anne ve baba eğitimi arasında anlamlı ilişkilere rastlanmamıştır. 13-15 yaş grubu içinde yer alan kızların üst-bilişsel fonksiyonlarının erkeklerden daha gelişmiş olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Yavuz (2009), öğretmen adaylarının öz-yeterlik algıları ve üst-bilişsel farkındalıklarını incelediği çalışmasında bayan öğretmen adaylarının üst-bilişsel farkındalık puanlarının erkek öğretmen adaylarından daha yüksek olduğunu bulmuştur. Balcı (2007), ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin problem çözme ve bilişsel farkındalık beceri düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını ele aldığı araştırmasında, bir farklılaşma olmadığını görmüştür. Bu durumda; Yavuz (2009)'un, araştırmasının bulgularımızı desteklediği, Balcı (2007) tarafından yapılan araştırmasının ise bulgularımızla örtüşmediği görülmektedir. Cinsiyetin üst-bilişsel fonksiyon üzerindeki etkisi ile ilgili sağlıklı bir yargıya varmak için gerek yurtdışında gerekse ülkemizde yeni araştırmalara gereksinim vardır.

Ergenlerde üst-bilişsel fonksiyonların soyut düşüncenin gelişmesi ile birlikte 13, 14 ve 15 yaş ergenlerinde farklılaşacağı düşünülmüştür. Bu araştırmanın aksine üst-bilişsel fonksiyonun yaşla birlikte arttığı Schoenfeld (1987), Flavell (1985) ve Kreutzer ve arkadaşları (1975) Yalçın ve Karakaş (2008) Ormond ve diğerleri (1991) tarafından yapılan araştırmalarla görülmüştür (Doğan, 2009; Özsoy, 2008; Pilten, 2008). Literatürdeki araştırmalar göz önüne alındığında, araştırmanın daha önce belirtildiği gibi, yaş aralığı birbirine uzak bir şekilde seçilerek oluşturulmuş bir örnekleme tekrar edilmesi önerilir.

Literatürdeki çalışmalar ışığında gelir durumu ile üst-bilişsel fonksiyon ilişkisi bağlamında yüksek sosyoekonomik düzeyin üst-bilişsel gelişimi olumlu yönde etkileyeceği, yüksek gelir durumuna sahip ailelerde yetişen ergenlerin, eğitim olanaklarından daha fazla yararlanabilen ve daha çok uyarana maruz kalan ergenler olmaları dolayısıyla üst-bilişsel fonksiyonlarının daha gelişmiş olacağı düşünülmüştür. Örneğin; Balcı'nın (2007) araştırmasında alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin üst-bilişsel farkındalıklarını orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerden düşük bularak bu yöndeki beklentilerimizi destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Ancak; literatürdeki bu yöndeki bulguların aksine, kendi bulgularımız üst-bilişsel işlevler üzerinde ailenin ekonomik ve eğitim düzeyinin anlamlı bir etkiye sahip olmadığına fakat ailenin yapısı ile ilgili özelliklerin bu yönde anlamlı bir etki gösterdiğine işaret etmektedir. Araştırmanın örnekleme, gelir durumu düzeyi bakımından farklı semtler seçilerek oluşturulmasına rağmen sosyoekonomik özelliklerin etkisi bakımından literatür ile uyumlu bir sonucun çıkmaması gelir durumunu oluşturan üç farklı grupta eşit sayıda kişi olmamasından ya da öğrencilerin ailelerinin gelir durumunu doğru bir şekilde ifade etmemesinden kaynaklanmış olabilir. Araştırma, öğrencilerin gelir durumları velilerinden ya da okullarından doğru bilgiler alınarak ve kişi sayısı eşitlenerek tekrarlandığında sonuç daha güvenilir olabilir.

Sonuçlarımız, ayrıca, çocuğun eğitiminde annenin birinci derece rolü olan bir kişi olduğundan yüksek eğitim düzeyine sahip bir annenin, ergenin üst-bilişsel fonksiyonlarının gelişimine daha fazla katkıda bulunacağı varsayımı (Yörükoğlu, 2000) ile de uyuşmamaktadır. Literatürde annenin eğitim durumu değişkeni ile üst-bilişsel gelişim arasındaki ilişkiyi doğrudan ele alan birkaç çalışma mevcut olmakla birlikte (Neitzel ve Stright, 2004; Karakelle ve Şentürk, 2006) bu çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürdeki sonuçlar ile örtüşmemektedir. Ayrıca, mevcut çalışmadababanın eğitim düzeyi ile çocuğun üst-bilişsel fonksiyonlarının gelişimi arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaması çocuğa bakma, onunla ilgilenme ve eğitime görevinin geleneksel aile yapımız içerisinde babadan çok anne tarafından gerçekleştirilmesinden dolayı bir bakıma "eşyanın tabiatına uygun" bir durum olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, belirtilmelidir ki, doğrudan babanın eğitim durumu değişkeni ile üst-bilişsel fonksiyonları ele alan yabancı veya Türkçeliteratürde herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bakımdan mevcut çalışma bu anlamda bir ilk durumundadır. Yine de üst-bilişsel fonksiyonlarla, anne ve baba eğitim durumu arasındaki ilişkiye örneklemedeki kişi sayı çoğaltılarak tekrar bakılması önerilmektedir.

Araştırmamızda, sosyodemografik değişkenlerden biri olan aile yapısı ile üst-bilişsel fonksiyon arasındaki ilişkiye dair önemli bilgiler elde edilmiştir. Beklenildiği üzere sıkı disiplinli aile yapısına sahip ergenlerin üst-bilişsel fonksiyonları sırasıyla koruyucu, geleneksel ve demokratik ailelerden düşük bulunmuştur. Demokratik ailelerde yetişen çocuk söz hakkına sahip bir şekilde yetiştiğinden, kendine özgü kişiliğe sahip bir ergen haline gelir. Böyle ailelerin tutarlı bir disiplin anlayışı da vardır. Ancak sıkı-disiplinli aile yapılarındaki ebeveynler sağlık, öğrenim, arkadaşlık ilişkileri gibi her türlü konuda çocuk adına karar veren, aşırı kuralcı ailelerdir (Yörükoğlu, 2000). Bu yüzden böyle ailelerde yetişen çocukların, demokratik ailelere kıyasla, bu çalışma kapsamında ele alınan üst-bilişsel

fonksiyonlarını yeterince kullanma fırsatını elde edemedikleri ve de bundan dolayı üst-bilişsel fonksiyonlarının gelişmediği düşünülmektedir.

Koruyucu ailelere kıyasla geleneksel aile yapısında, çocukların baba ile iletişimde köprü rolü oynayan annenin, çocuklarla iletişimi iyidir. Çocuklar babalarından korkmakta ve tartışmaya girememektedirler. Ancak anneleri ile konuşup, gerektiğinde tartışabilmektedirler. Bu durum aksine koruyucu ailelerde çocuk söz sahibi olamamakta çünkü ebeveynler tüm ihtiyaçlarını çocuk adına bizzat karşılamaktadırlar (Yörükoğlu, 2000:144-147). Bu da koruyucu aile yapısına sahip ailede yetişen ergenlerin üst-biliş fonksiyonlarının geleneksel ve demokratik ailelerden düşük oluşunu açıklamaktadır.

Öte yandan, literatürdesonuçları itibariyle kendi çalışmamızla örtüşen araştırmaların yanı sıra, Karakelle ve Şentürk'ün ki (2006) gibi, sonuçları bulgularımızla örtüşmeyen bir araştırma da mevcuttur. Söz konusu araştırmanın sonuçları üst-bilişsel düzeyi yüksek öğrencilerin ebeveynlerinin çocuk yetiştirirken sıkı disiplin kullandıkları ve bunun üst-bilişsel fonksiyonları olumlu etkilediğine işaret etmektedir. Ancak, demokratiklik alt boyutu açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Üst-bilişsel fonksiyonlarla aile yapısına ilişkin yapılacak çalışmalarda anne-baba tutum ölçeği veyahut algılanan ebeveyn tutumları ölçeği gibi ölçeklerin kullanılmasının üst-biliş fonksiyonlarının gelişimi üstündekiana-baba etkilerinin daha derinlemesine bir biçimde incelenebilmesi bakımından olacağı söylenebilir.

Sonuç olarak bu araştırmadan elde edilen bulguların, 13-15 yaş ergenlerinin üst-bilişsel fonksiyonları ile karar verme ve denetim odağı arasındaki ilişkiler bağlamında önemli birtakım noktalara işaret ettiği söylenebilir. Bulguların eğitim ve psikoloji alanında öncelikle ergenlik dönemindeki öğrencilere daha sonra ise eğitimcilerle oldukça yararlı olacağı düşünülmektedir. Ergenlik döneminde bireylerin üst-bilişsel bilgi düzeylerinin belirlenmesi ve bu doğrultuda eğitim verilmesi önerilmektedir. Çünkü her bireyin bilişsel ve üst-bilişsel fonksiyonları aynı olsa da bu bilişsel fonksiyonları kullanım tarzı ve becerisi farklıdır. Bu yüzden ergenlerden bilişsel kapasiteleri üstünde bir performans beklemek kişisel, ruhsal ve davranışsal gelişimlerini olumsuz etkileyecektir.

Öneriler

Çalışmamızdan elde edilen sonuçlar özellikle, pratiğe dökme olanağı bakımından belki de en önemli sonuç olması bağlamında, çocuğun içinde yetiştiği ailenin yapısına dair değişkenlerin üst-bilişsel gelişimini etkilediğine işaret etmektedir. Üst-bilişsel işlevlerin yaşamımızı enadapatif biçimde idame etmemizi sağlayan tüm bilişsel işlevler ile bağlantılı en üst süreç olduğu düşünüldüğünde üst-bilişsel gelişimi destekleyen ya da köstekleyen faktörlerin belirlenmesi çocuk ve gençlerin hem bilişsel ve akademik hem de sosyal gelişimlerini destekleyen gelişimsel ortamlar yaratabilmek açısından önem kazanmaktadır. Bu bulgular ışığında ana-babalara yönelik yanlış ebeveyn tutumlarını düzeltmeye ve daha sağlıklı bir iletişim zemini üzerinde çocuğun kendini ifade edebilmesine olanak tanıyan sağlıklı aile yapıları oluşturmaya dönük eğitim programlarının düzenlenmesinin dolaylı olarak çocuklarının üst-bilişsel gelişimini desteklemek bakımından fayda sağlayacağı ifade edilebilir. Ayrıca, bulgularımız alanda çalışan uzmanlar açısından danışmanlık, eğitim vb. uygulamalarda kullanılmak üzere ergenlik dönemindeki öğrencilerin akademik ve sosyal becerilerinin değerlendirilmesinde ve bu anlamda yapılacak projeksiyonlarda önemli birer yordayıcı olarak üst-bilişsel gelişim düzeyi ve aile yapısının önemini vurgulamaktadır. Öte yandanmevcut çalışmaya dair belirtilmiş olan kısıtlılıklarınıgiderildiği yeni çalışmaların düzenlenmesi bu anlamda gereklilik arz etmektedir.

Kaynakça

- Akın, A. (2006). *Başarı amaç oryantasyonları ile biliş-ötesi farkındalık ebeveyn tutumları ve akademik başarı arasındaki ilişkiler*. Yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Akın, A., Abacı, R. ve Çetin, B. (2007). Biliş Ötesi Farkındalık Envanteri'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(2),655-680.
- Alpars, G. (2007). *Düşünme eğitimi programının çocukların denetim odağı algılarına etkisinin incelenmesi*, Yüksek lisans tezi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Balcı, G. (2007). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sözel matematik problemlerini çözme düzeylerine göre bilişsel farkındalık becerilerinin İncelenmesi*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Brown, A. L. (1987). Metacognition, executive control, self-regulation, and other even more mysterious mechanisms, F.E. Weinert ve R.H. Kluwe, (Ed.), *Metacognition, motivation and understanding*(65-87), Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Brown, J. E.,& Mann, L. (1990). There lationship between family structure and process variables and adolescent decision making. *Journal of adolescence*,13(1), 25-37.
- Candangil Özcan, S. (2005). *Denetim odakları farklı lise öğrencilerinin bazı kişisel, sosyal ve ailesel özelliklerine göre karar vermede öz-saygı ve kaygı düzeylerinin incelenmesi*, yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Çelen, N. H. (2007). *Ergenlik ve Genç Yetişkinlik: Bir Dönüşüm Süreci*. (1.Baskı).İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Çakıroğlu, A. (2007). *Üst-bilişsel strateji kullanımının okuduğunu anlama düzeyi düşük öğrencilerde erişimi artırımına etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çoban, A. E. ve Hamamcı, Z. (2006). Kontrol odakları farklı ergenlerin karar stratejileri açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*,14(2), 393 – 402.
- Çolakkadıoğlu, O. (2003). *Ergenlerde Karar Verme Ölçeği'nin (Adolescent Decision Making Questionnaire) uyarlama çalışması*. yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Çolakkadıoğlu, O. (2010). *Çatışma kuramına dayalı olarak geliştirilen karar verme beceri eğitimi grup uygulamalarının ergenlerin karar verme stillerine etkisi*. Doktora tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Dağ, İ. (1992). Kontrol odağı, öğrenilmiş güçlülük ve psikopataloji ilişkileri. *Psikoloji Dergisi*, 7(27), 1-9.
- Dağ, İ. (2002). Kontrol Odağı Ölçeği (KOÖ): Ölçek geliştirme, güvenilirlik ve geçerlik çalışması.*Türk Psikoloji Dergisi*, 17 (49), 77 – 90.
- Demircioğlu, H. (2008). *Matematik öğretmen adaylarının üst-bilişsel davranışlarının gelişimine yönelik tasarlanan eğitim durumlarının etkililiği*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Doğan, E. (2009). *Meslek liselerinde çalışan öğretmenlerin üst-biliş becerileri ile sosyal uyumları arasındaki ilişki (İstanbul Anadolu Yakası örneği)*. Yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dönmez, A. (1985). Denetim odağı (Locus of control). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 18(1-2), 31-43.
- Eldeleklioğlu, J.(1996). *Karar stratejileri ile ana baba tutumları arasındaki ilişki*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Flavell, J. H. (1976). Metacognitive aspects of problem solving. L. Resnick, (Ed.), *The nature of intelligence*(231-235). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
- Flavell, J. H. (1987). Speculations about nature and development of metacognition. F.E. Weinert ve R.H. Kluwe, (Ed.). *Metacognition, motivation and understanding*(21-29), Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Garner, R. ve Alexander, P. A.(1989) Metacognition: Answered and unanswered questions. *Educational Psychologist*,24(2), 143-158.
- Irak, M.(2005). Hatırlama ve unutmamanın farkındalığı: Sağlıklı bireylerde ve bazı beyin hasarlarında üst-biliş sürecinin işleyişi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(Özel Ek Sayı), 1-15.
- Irak, M. (2005). Üst-biliş mi? Yönetici işlevler mi?: Bilme hissini nöropsikolojik testlerle ölçülen dikkat süreçlerinden yordanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 97-116.
- Kaçar, B. (2008). *Lise öğrencilerinin karar stratejileri ve transaksyonel analiz ego (ben) durumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi*, yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karakelle, S. ve Saraç, S. (2007). Çocuklar İçin Üst bilişsel Farkındalık Ölçeği (ÜBFÖ-Ç) A ve B formları: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10 (20), 87-103.
- Karakelle, S. ve Şentürk, C. (2006). Üst-bilişsel düzeyleri yüksek ve düşük öğrencilerin ebeveyn tutumlarının incelenmesi. *Psikoloji Çalışmaları*, 26, 45-56.
- Lucangeli, D. ve Cornoldi, C. (1997). Mathematics and metacognition: What is the nature of relationship? *Mathematical Cognition*, 3(2), 121-139.
- Mann, L., Harmoni, R. ve Power, C. (1989). Adolescent decision making: The development of competence. *Journal of Adolescence*, 12 (3), 265 – 278.
- Öngen, D. (2003). Denetim Odağı Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 9 (35), 436-447.
- Özsoy, G. (2008). Üst-biliş. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 713-740.
- Pilten, P. (2008). *Üst-biliş stratejileri öğretiminin ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin matematiksel muhakeme becerilerine etkisi*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Schraw, G. ve Sperling-Dennison, R. (1994), Assessing met a cognitive awareness. *Contemporary Educational Psychology*, 19(4),460-470.
- Schraw, G. (1998), Promoting general metacognitive awareness. *Instructional Science*, 26, 113-125.

- Solso, R. L., Maclin, M. K. ve Maclin, O. H. (2009). *Bilişsel Psikoloji*. A. Ayçiçeği-Dinn (Çev). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Stenberg, R. J. (1998). Metacognition, abilities, and developing expertise: What makes an expert student. *Instructional Science*, 26, 127–140.
- Tosun, A. ve Irak, M. (2008). Üst-Biliş Ölçeği-30'un Türkçe uyarlaması, geçerliği, güvenilirliği, kaygı ve obsesif-kompulsif belirtilerle ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(1), 67-80.
- Yalçın, K. ve Karakaş S. (2008). Çocuklarda bilgi işlemedeki üst işlemlerin yaşa bağlı değişimi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3), 257-265.
- Yavuz, D. (2009). *Öğretmen adaylarının öz-yeterlik algıları ve üst-bilişsel farkındalıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*, Yüksek lisans tezi. Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Sorunları*. (11. Baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yzerbyt, V.Y, Lories, G. ve Dardenne, B. (Eds.). (1998). *Metacognition: Cognitive and social dimension*. London: Sage Publications.